УДК 811.161.2’373

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ВИДОЗМІНИ СПОРТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Марина Навальна
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті простежено зміни у функціонуванні спортивної лексики в останнє десятиліття; проаналізовано закономірності та особливості мовної динаміки в цих шарах лексики; виокремлено найуживаніші тематичні групи спортивної лексики, визначено способи поповнення цих груп; охарактеризовано стилістичну роль новотворів у мові сучасної української публіцистики.
Ключові слова: *спортивна лексика, мова сучасної української публіцистики, тематичні групи, детермінологізація, стилістична роль.*

В статье прослежены изменения в функционировании спортивной лексики в последнее десятилетие; проанализированы закономерности и особенности языковой динамики в этих слоях лексики; выделены самые употребляемые тематические группы спортивной лексики, определены способы пополнения этих групп; охарактеризована стилистическую роль новообразований в языке современной украинской публицистики.
Ключевые слова: *спортивная лексика, язык современной украинской публицистики, тематические группы, детерминологизация, стилистическая роль.*

The article traces the changes in the functioning of sports vocabulary in the last decade, analyses of patterns and linguistic features of the dynamics in these layers of language are shown, specifically mentioned the most frequently used groups of sports vocabulary, identified ways to replenish these groups, described the role of malignancies in the stylistic language of contemporary Ukrainian journalism.
Key words: *sports lexicon, the language of contemporary Ukrainian journalism, thematic groups, determinologization, stylistic role.*

Постановка проблеми. На початку XXI ст. лексика української мови позначена інтенсивними змінами практично у всіх її функціональних стилях. „Для виявлення й осмислення інноваційних процесів у сучасному українському лексиконі важливим стає вивчення закономірностей та особливостей мовної динаміки, зовнішніх і внутрішніх чинників мовних змін” [5, с. 6].

На сучасному етапі розвитку мови відзначаються динамічні лексичні процеси в різних сферах суспільного життя: економічній, політичній, соціальній, інформаційній тощо. Помітними в останньому десятилітті стали зміни у функціонуванні спортивної лексики. О.А. Стишов відзначає, що „у другій половині 80-х – 90-х років XX ст. у мові ЗМІ, як і в загальнонародній лінгвальній практиці, привертає увагу помітне зростання кількості нової спортивної лексики, а також семантичних видозмін давно засвоєних одиниць. Цьому сприяла, безперечно, активна участь спортсменів України як незалежної держави в різного рівня європейських та світових змаганнях останніх років та широке

висвітлення їх результатів у мас-медіа" [9, с. 75]. Лінгвіст в аналізований період виокремлює назви нових видів спорту, номінацій східних єдиноборств та спортивного інвентаря, спортивних понять і реалій, відзначає тенденцію до усунення запозичень, спроби пришвидшити процес заміни їх власне українськими відповідниками, але водночас це не стало на перешкоді появі нових іншомовних термінів [9, с. 75–78]. Що й визначає **актуальність дослідження**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кінці минулого – на початку нинішнього століть спортивна лексика є об'єктом дослідження багатьох мовознавців, які вивчали її функціонування в різних аспектах [1; 2; 3; 4; 8; 10; 7; 11]. Це засвідчує активні процеси в сучасному спортивному лексиконі.

Мета статті. У розвідці ставимо за мету простежити зміни у функціонуванні спортивної лексики в останнє десятиліття; проаналізувати закономірності та особливості мовної динаміки в цих шарах лексики; виокремити найуживаніші тематичні групи спортивної лексики, визначити способи поповнення цих груп; охарактеризувати стилістичну роль новотворів у мові сучасної української публіцистики.

Виклад основного матеріалу. У межах спортивної лексики функціонують загальновживані слова та спортивні терміни, а також виявлено мовні одиниці, які зазнали семантико-стилістичних видозмін під дією як мовних, так і позамовних чинників. Останні є здебільшого об'єктом аналізу пропонованої статті.

Значну частину спортивної лексики становлять загальновживані слова, які відомі носіям мови: *вболівальник, змагання, гра, команда, перемога, поразка, спорт, стадіон, старт, учасник, фанат, фінал* та ін. Напр.: *„У **змаганнях** з перетягування канату здобула перемогу **команда** Черкаської обласної лікарні"* („Вечірні Черкаси", 24.09.2009); *„**Команда** провела декілька матчів із **командою** з Росії"* („Голос України", 22.07.2009); *„**Спорт** – це здоров'я на всі сто"* („Сільські вісті", 6.06.2008); *„Вирішили серед **фанатів** популяризувати здоровий спосіб життя"* („Газета по-українськи", 14.08.2009).

Окрему групу складають спортивні терміни: ті, що давно функціонують умові (*дискваліфікація, матч, ринг, олімпіада, спартакіада, тренер, турнір, футбол*), і ті, що порівняно недавно увійшли до вжитку (*армрестлінг* „вид спортивної боротьби, який полягає в подоланні опору руки суперника за допомогою своєї руки" [13, с.71], *рефері* „у деяких спортивних змаганнях – суддя" [13, с.596], *стрітбол* „вуличний баскетбол" [http://shtab.at.ua/news/2009-03-03-13]). Пор.: *„На одного члена команди чекала **дискваліфікація**"* („Сільські вісті", 24.09.2008); *„У **матчі** „Динамо" – „Зоря" гостям не вдалося перекрити шлях лідеру"* („Команда", 23.10.2008); *„Займається музично-футбольною компанією справжній **тренер** – Василь Кардаш"* („Київська правда", 23.03.2009); *„Тож у підсумку – друге місце на **турнірі** у Франції і гарантоване потрапляння у світову вісімку за результатами сезону"* („Яготинські вісті", 25.09.2009); *„Клички можуть пишатися своїми досягненнями на **рингу**"* („Голос України", 10.09.2009); *„14 вересня відбулася десята **спартакіада** серед працівників охорони здоров'я"* („Вечірні Черкаси", 24.09.2009); *„Підтримати український **футбол** відтепер вирішили й артисти"* („День", 23.04.2008); *„Паралельно проходили змагання з гирьового спорту та **армрестлінгу**"*

(„Яготинські вісті", 25.09.2009); *„Одеський* ***рефері*** *Годулен запропонував продовжити перегляд матчу на трибуні"* („День", 12.10.2009); *„28 червня в рамках святкування Дня молоді в Яготині відбувся турнір зі* ***стрітболу*** *серед молодіжних команд"* („Вісті", 3.07.2009).

Зберігається тенденція до активного вживання слів іншомовного походження [10, с. 77] типу: *кікбок-сингу* „вид професійного спорту, в якому поєдналися головні риси класичного або традиційного боксу та низки новітніх спортивних одноборств" [13, с. 351], *скейтборд* „катання на спеціальній дошці; вид спорту" [13, с. 630], *овер-тайм* „додатковий час в ігрових видах спорту", *плей-оф* „вид спортивних змагань на вибування" та ін. Пор.: *„Раніше тренувалася в секції* ***кікбок-сингу****"* („День", 11.11.2008); *„Сильніші не визначаються в серії пенальті після* ***овер-таймy****"* („Газета по-українськи", 12.09.2008); *„Дорогу у* ***„плей-оф"*** *збірній України розчистило вогняне бомбардування фанатами штрафного майданчика англійців"* („Україна молода", 13.10.2009).

Дослідники вважають, що ці спеціальні лексеми вже перейшли до загальновживаного словника, що спричинене суспільною активністю позначуваних термінами понять та використанням їх у засобах масової інформації [5, с. 240]. Погоджуємося, що „чим більше втягнена та чи інша сфера діяльності в міжнародну співпрацю, в більш чи менш тривалі міжнародні стосунки, тим відкритішою є лексика і термінологія цієї сфери іншомовним інноваціям" [6, с. 144–145].

На початку XXI ст. простежуємо процес, як деякі спортивні терміни втрачають однозначність, розширюють свої значення і вживаються в інших сферах життєдіяльності суспільства, особливо активно в політичній тематиці. Напр.: *аутсайдер* „спортсмен або команда, які посідають або посіли в змаганнях останні місця" [13, с. 84] і „політик чи політична сила, яка у результаті виборів займає одне з останніх місць", пор.: *„Тим паче, що суперник випав підходящий – новачок у першій лізі і* ***аутсайдер*** *після 7-ми турів"* („Деснянська правда", 24.09.2009); *„Минулої п'ятниці матч „Динамо" – „Шахтар" перетворився вже на двобій явних* ***аутсайдерів****"* („Полтавщина", 28.10.2008); *„Соціалісти після останніх виборів перейшли в перелік* ***аутсайдерів****"* („Газета по-українськи", 23.10.2007); *„Хто буде в* ***аутсайдерах*** *після президентських виборчих перегонів?"* („День", 14.10.2009); *голкіпер* „воротар у спортивних командних іграх" [13, с.183] і „захисник будь-кого чи будь-чого", пор.: *„У грі з „Карпатами"* ***голкіпер*** *„Чорноморця" відбив десять ударів"* („Газета по-українськи", 12.10.2008); *„Юлія Тимошенко – головний* ***голкіпер*** *своєї політичної сили щодо обвинувачень її однопартійців у розбещенні дітей"* („Газета по-українськи", 23.10.2009); *форвард* „у деяких командних спортивних іграх – гравець передньої лінії, який нападає" [13, с. 721] і „перший; той, хто нападає", пор.: *„* ***Форвард*** *„Динамо" перейшов у „Арсенал"* („Україна молода", 25.08.2009); *„Україні не потрібні блукаючі* ***форварди*** *від політики"* („Газета по-українськи", 18.10.2009); *„Молодий* ***форвард*** *політики Ренат Ахметов виявився класом вище ветерана команди „Регіон" Януковича"* („Україна молода", 29.10.2008); *нокаут* „у боксі – стан спортсмена, коли він збитий з ніг і не може продовжувати бій через 10 секунд, після чого його визнають переможеним" і „потрясіння внаслідок невдачі, поразки, після яких важко

оговтатися" [13, с. 486], пор.: *„Віталій Кличко отримав перемогу технічним* ***нокаутом*** *у десятому раунді"* („День", 29.09.2009); *„Не всі політики реально розуміють, що таке* ***нокаут*** *після виборів"* („Газета по-українськи", 27.10.2009); *арбітр* „ „суддя в деяких видах спортивних змагань" і „посередник у суперечках несудового характеру, незацікавлений у конфлікті між сторонами, третейський суддя" [13, с. 68], пор.: *„Румунський футбольний* ***арбітр*** *намагався покінчити з собою"* („Україна молода", 23.06.2009); *„Глава держави має бути* ***арбітром*** *нації"* („День", 23.09.2009); *„Чи вдасться Володимиру Литвину стати справжнім* ***арбітром*** *нації"* („Газета по-українськи", 12.10.2009).

Відтінок розмовності українській публіцистиці надають іменники зі значенням жіночої статі. У мові української преси на позначення жінок-спортсменок переважають лексичні утворення від повних або усічених основ іменників, що означають осіб чоловічої статі, за допомогою суфікса **-к-**(-а). Пор.: *медаліст – медалістка; претендент – претендентка, призер – призерка; рекордсмен – рекордсменка; тенісист – тенісистка* та ін. Напр.: *„Нагадують, що українських* ***тенісисток*** *в одиночному розряді не лишилось"* („Сільські вісті", 30.05.2008); *„2009 року Мельниченко уже двічі була срібною* ***призеркою*** *двох перших етапів Кубка світу"* („Полтавщина", 5.10.2009).

Останнім часом у мові періодики з'явилися іменники зі значенням жіночої статі, яких раніше не було або вони не вживалися, оскільки вид спорту вважався суто чоловічим, напр.: *футболіст – футболістка, боксер – боксерка, хокеїст – хокеїстка* та ін. Пор.: *„Вже не дивина: бачити на рингу* ***боксерок****"* („Газета по-українськи", 28.08.2008); *„Голландські* ***футболістки*** *тепер гратимуть не в шортах, а в міні-спідницях"* („День", 18.09.2008); *„Німецька* ***хокеїстка*** *роздягнулася для „Плейбою"* („Україна молода", 28.10.2008).

Зрідка в мові сучасної української преси вживають іменники із суфіксом **-их-**(-а), які позначають осіб жіночої статі за видом спорту. Це, наприклад, лексема *плавчиха*. Хоча журналісти подекуди вживають також іменник із суфіксом **-ин-**(-я), *плавчиня*. Пор.: *„Рівненська* ***плавчиха*** *здобула бронзу на Параолімпійських іграх у Пекіні"* („День", 12.10.2008); *„Кіровоградська* ***плавчиня*** *побила світовий рекорд"* („Україна молода", 29.11.2008).

О.А. Стишов, аналізуючи спортивну лексику, відзначав розмовність у масмедіа за такими лексемами: *контрактник, вільник, молодіжка* та ін. [10, с. 77]. Погоджуємося, що у мові сучасної української газетної періодики спостерігаються процеси, що є наслідком інтенсивної суфіксальної універбації, тобто формування містких новотворів на основі словосполучень та описових зворотів. Появі таких однослівних утворень значною мірою сприяла дія в мові закону економії лінгвальних зусиль і засобів. Напр.: *стометрівка – дистанція на 100 метрів, вишка – вища ліга* та ін. Пор.: ***„Стометрівка"*** *стала своєрідним випробуванням для хлопців і дівчат"* („Київська правда", 24.09.2009); *„У* ***„вищі"*** *не залишилось команд, які б не знали смаку перемоги!"* („Україна молода", 20.10.2009).

Помітно активізувалося вживання нових лексичних одиниць, утворених від власних назв, що зумовлено низкою позамовних чинників та мовними – прагненням до експресивності. Зазвичай відоніми творяться від назв спортивних команд за допомогою питомого суфікса **-ець**. Це здебільшого іменники зі значенням "особа, що належить до якоїсь спортивної команди". Напр.:

„Арсенал" – арсеналівець, „Барселона" – барселонівець, „Динамо" – динамівець, „Карпати" – карпатівець, „Ліверпуль" – ліверпулівець, „Спартак" – спартаківець та ін. Пор.: *„**Динамівці** знову потішили своїх фанів на відкритому тренуванні"* („День", 23.10.2008); *„Поляка в „Металісті" замінить **карпатівець** Сергій Пшеничних"* („Сільські вісті", 14.07.2009); ***„Спартаківці"** перемогли сусідній „Колос"* („Київська правда", 23.07.2009).

Нерідко в публікаціях спортивної тематики вживають слова з переносними значеннями. Зазвичай це дієслова, які фіксують дії та процеси в спортивному житті. Напр., лексему *штурм* „рішуча атака укріплення, опорного пункту, фортеці ворога" [12, с. 1408], яка більшою мірою характерна для військової тематики, вживають у переносному значенні „рішуча активна дія для досягнення чого-небудь" [12, с. 1408]. Пор.: *„Футболісти готуються до **штурму** в Баварії"* („Газета по-українськи", 12.08.2009).

Лексема *промазати/промазувати* „змазувати жирною чи густою речовиною або змащувати що-небудь мастилом, спеціальним розчином і т.ін." [12, с. 976] у мові періодики в тематиці спортивних новин вживають у переносному значенні з фамільярним відтінком „не влучити в ціль, не досягати її (під час стрільби, у грі з м'ячем, у кеглі і т.ін.)" [12, с. 976]. Пор.: *„Однак на останньому етапі росіянка двічі **„промазала"**, що коштувало їй перемоги"* („Україна молода", 22.01.2008).

Слова з переносними значеннями в мові української сучасної періодики часто подають у лапках. Вживання таких лексем зумовлено прагненням авторів до творення нових емоційно-експресивних засобів.

Спортивні загальновживані та спеціальні лексеми на початку XXI ст. в мові періодики часто замінюють жаргонізмами. Дослідники називають кілька причин появи й поширення спортивного жаргону: 1) неповна кодифікація системи спортивного назовництва й намагання її доповнити; 2) зручність, легкість, природність у використанні жаргонімізмів порівняно з кодифікованими; 3) використання жаргонізмів як засобу самоідентифікації в спортивному товаристві як вказівки на належність до такого товариства [4, с.7].

Серед загальних жаргонізованих спортивних назв предметів, явищ і осіб покладено різні мотиваційні ознаки: види спорту (*сокирник* – той, хто займається альпінізмом), за діями та вміннями (*дірка* – воротар, який часто пропускає голи), за віковими категоріями (*діди* – ветерани спорту або найстарша вікова група), за позначеннями спортивних вправ і стилів (*ромашка* – вправа на гнучкість) та ін. Напр.: *„Достроково визначився переможець ветеранського турніру". Своїм першим місцем футбольні **„діди"** мають завдячувати цукрозаводському „Кристалу"* („Київська правда", 17.07.2009); *„**Сокирними** завжди були в групі ризику"* („Газета по-українськи", 12.08.2008); *„Жоден воротар не хоче дограти до того, щоб його називали **„діркою"*** („Україна молода", 14.10.2008); ***„Ромашка"** – важлива вправа для спортсменів"* („Сільські вісті", 12.08.2008).

Частину зафіксованих жаргонізмів – власних назв – становлять одиниці, які позначають неофіційні назви клубів, в основу найменувань яких покладено різні ознаки. Найчастіше це простежується в назвах футбольних команд за кольором одягу: с*ині* – футбольний клуб „Челсі"; *помаранчеві* – футбольний клуб „Шахтар" та ін. Напр.: *„Граючи з середини другого тайму в меншості,*

„Барселона" раз-по-раз віпускала нападників ***„синіх"****, і біля гостьових воріт стало спекотно"* („Україна молода", 8.05.2009); *„На новому стадіоні в Донецьку місцеві* ***„помаранчеві"*** *почувалися дуже комфортно"* („Україна молода", 14.09.2009).

Жаргонізми переважно є вторинними номенами – емоційно-забарвленими, спрямованими на вираження емоційно-оцінного ставлення до об'єкта номінації. Спортивні жаргонізми звичайно перебувають на периферії мовної системи, але у процесі активного функціонування такі номени можуть утрачати ознаки некодифікованості і ставати загальновідомими, закріплюючись на загальномовному рівні [4, с. 10]. У мові періодики такі лексеми надають текстам розмовності, розкутості й емоційно-експресивного забарвлення.

У спортивних матеріалах журналістів простежується тенденція до подальшого активного використання абревіатур як відомих, так і мало відомих читачам, відтворених як кирилицею, так і латиницею. Напр.: *ВФК – виробнича фізична культура, ЄСК – Єдина спортивна класифікація, УЄФА – Союз Європейських Футбольних Асоціацій, WBC – Світова Боксерська Рада* та ін. Пор.: *„У моді знову стала* ***ВФК****"* („День", 16.07.2009); *„Спортсмени знову думають про* ***ЄСК****"* („Газета по-українськи", 2.10.2009); *„4-9 вересня пройде перший відбірковий раунд Кубка* ***УЄФА****"* („Деснянська правда", 28.08.2009); *„Серед можливих суперників чемпіонату по версії* ***WBC*** *значаться різні прізвища, серед них і Олег Маскаєв"* („Україна молода", 19.08.2009). Зазвичай спортивні абревіатури ускладнюють сприйняття інформації. Це меншою мірою стосується спеціальних спортивних видань, читачі яких мають підготовку до сприйняття відповідних скорочених назв, а більшою мірою – споживачів інформації масової періодики.

Висновки. Отже, в мові сучасної української преси широко представлена спортивна лексика. На початку XXI ст., крім загальновживаних слів та спортивних термінів, до активному вжитку входять іншомовні слова, що поступово детермінологізуються.

Деякі спортивні терміни розширюють свої значення, зазвичай у другому значенні реалізовуються у публікаціях політичної тематики. На позначення дій та процесів у спортивному житті послуговуються дієсловами з переносним значенням.

Спортивну лексику поповнюють універбати, відонімні утворення та жаргонізми. Зазвичай вони надають публіцистичним текстам розмовності, невимушеності, доступності, емоційно-експресивного забарвлення.

Спостерігається присутність у спортивних газетних матеріалах абревіатур, які часто ускладнюють сприйняття текстів. Ці та інші мовні процеси потребують **подальших розвідок**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головата Л. Сучасні спортивні терміни та їх застарілі відповідники / Головата Л. // Тернопільський педуніверситет ім. В. Гнатюка. Наук. зап. Сер. 1; Лінгводидактика. – Тернопіль, 1998. – №2(1). – С. 118–121.
2. Дикань І.І. Культура мовлення та спортивна термінологія в галузі фізичної культури і спорту / Дикань І.І. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х. ; Донецьк, 2003. – №23. – С. 14–20.

3. Дубчак І.Є. Спортивний дискурс у російському масмедійному комунікативному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 „Російська мова” / І.Є. Дубчак. – К., 2009. – 19 с.
4. Карпець Л.А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 „Українська мова” / Л.А. Карпець. – Х., 2006. – 19 с.
5. Клименко Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк: [монографія]. – К.: Вид-ий Дім Дмитра Бурого, 2008. – 336 с.
6. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л.П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М. : Языки рус. Культуры, 1996. – С. 142–161.
7. Сучасна українська спортивна термінологія : [навч. посібник для студ. ф-тів фіз. виховання вузів] / Пущина І.В., Зайцева В.М. ; Запорізький держ. ун-т 2-е вид., доопрац. й розшир. – Запоріжжя, 2003. – 96 с.
8. Спорт в зеркале журналистики: (о мастерстве спортивного журналиста): [монография] / Б.А. Базунов и др.; сост. Г.Я. Солганик. – М. : Мысль, 1989. – 220 с.
9. Стишов О.А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов : [монографія]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
10. Стишов О. Спортивні терміни-інновації в сучасних засобах масової інформації / Олександр Стишов // Українська термінологія і сучасність. – К., 1997. – С. 58–61.
11. Янків І.Т. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання та спорту : 24.00.02 „Фізичне виховання і спорт” / І.Т. Янків. – Луцьк, 2000. – 19 с.

Словники

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К. : ВТФ „Перун”, 2002. – 1440 с.
13. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

УДК 811.111’373.22

МОДЕЛЬ ПОРОДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НОМЕНКЛАТУРНИХ НАЙМЕНУВАНЬ ССАВЦІВ

Наталія Рибалка
(*Черкаси, Україна*)

Статтю присвячено принципам когнітивно-ономасіологічного аналізу найменувань, зокрема розгляду моделі породження одиниць сучасної англомовної зоологічної номенклатури.

Ключові слова: *номенклатурні найменування ссавців, когнітивно-ономасіологічний аналіз, модель породження.*